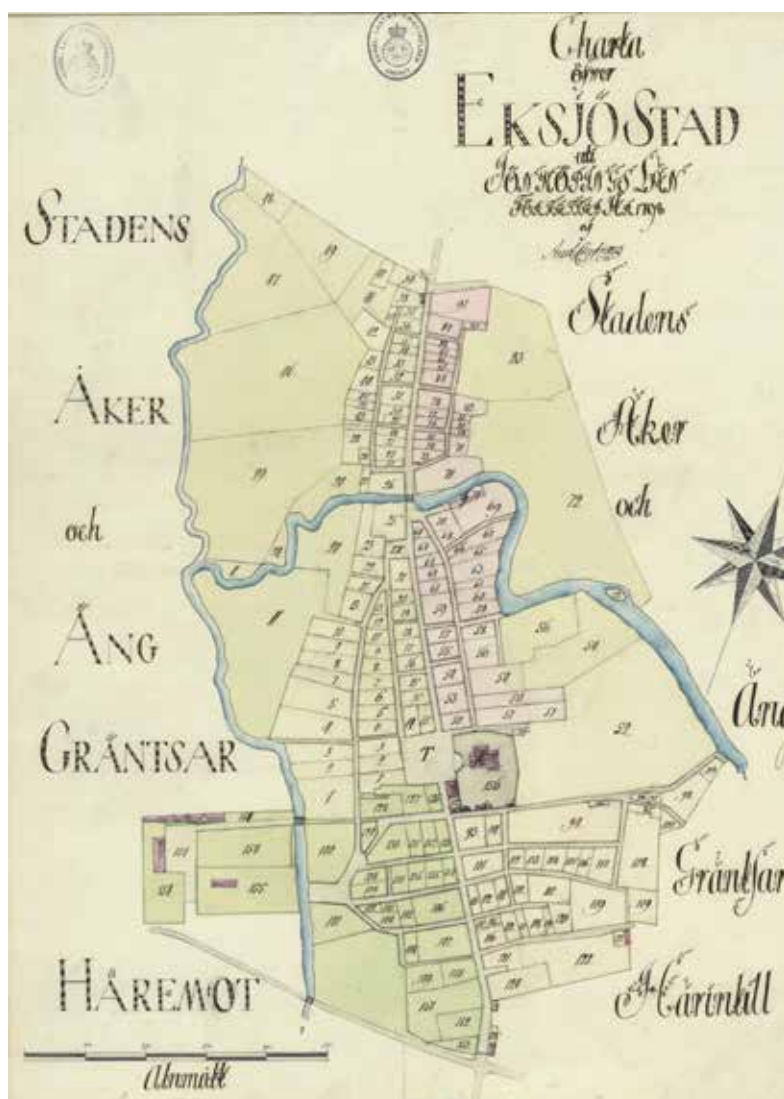

Avloppsledning i Eksjö kyrkpark

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom L1974:6667 Eksjö stadslager, Kyrkan 1, Eksjö stad och kommun, Jönköpings län

Avloppsledning i Eksjö kyrkpark

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom L1974:6667 Eksjö stadslager, Kyrkan 1, Eksjö stad och kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 2024-228
Länsstyrelsens dnr: 431-5331-2024

Rapport, foto och ritningar: Ann-Marie Nordman
Rapportgranskning: Mikael Nordström
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Distribution: Digital pdf

Omslagsbild: Mätning av stadens tomter och kvarter. Akt E29-1:15. 1798 av Anders Chytrens

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jonkopingslansmuseum.se

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr I2018/00079.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2024

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Målsättning och metod	7
Om Eksjö kyrka	7
Tidigare observationer och undersökningar	7
Resultat av schaktningsövervakning	9
Fynd	9
Utvärdering av undersökningsplanen	9
Administrativa uppgifter	10
Referenser	11
Arkiv	11
Kartmaterial	11
Tryckta källor och litteratur	11

DEN UPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14§§ i Kulturmiljölagen samt genom allmänna råd och föreskrifter. Arkeologiska uppdrag indelas i flera etapper: arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen.

Arkeologisk utredning

Arkeologisk utredning brukar göras i två steg. Den första etappen, steg 1 (AU1), innebär att befintlig kunskap i form av arkivmaterial, äldre handlingar och historiska kartor samt litteratur och uppgifter om tidigare undersökningar sammanställs med syfte att se om fornlämningar berörs av arbetsföretaget. Därtill görs en fältinventering i syfte att lokalisera tidigare okända fornlämningar. Steg 2 (AU2) utgör den del som innebär markingrepp i form av sökschakt med grävmaskin och provrutsgrävning. Om det konstateras förekomst av fornlämningar så kan dessa, om de inte kan bevaras, gå vidare till en arkeologisk förundersökning.

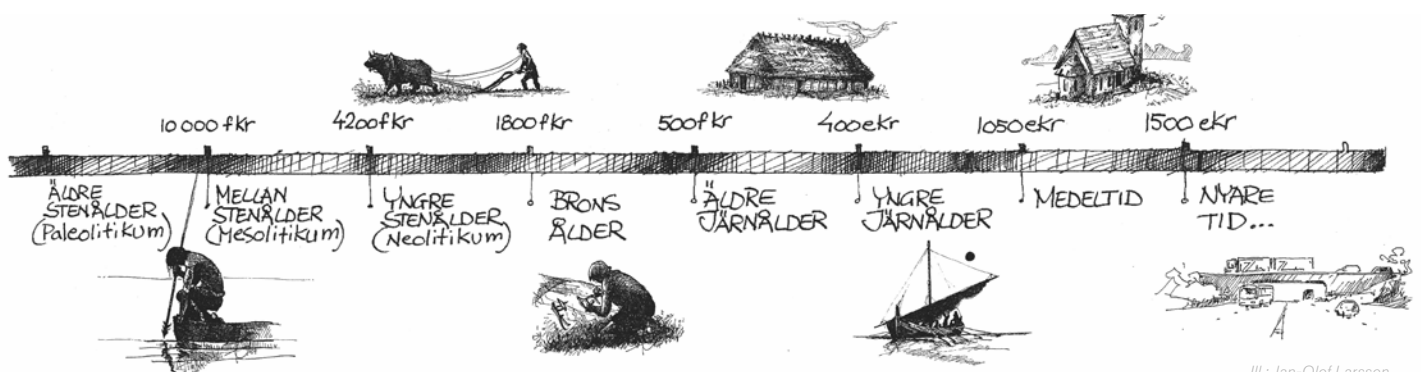
Arkeologisk förundersökning

En arkeologisk förundersökning (FU) syftar till att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta till vara fynd. Resultaten ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i en fornlämning. Förundersökningen ska också ge underlag för företagarens (exploatörens) vidare planering. Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential går det vidare till nästa steg i processen - en arkeologisk undersökning.

Arkeologisk undersökning

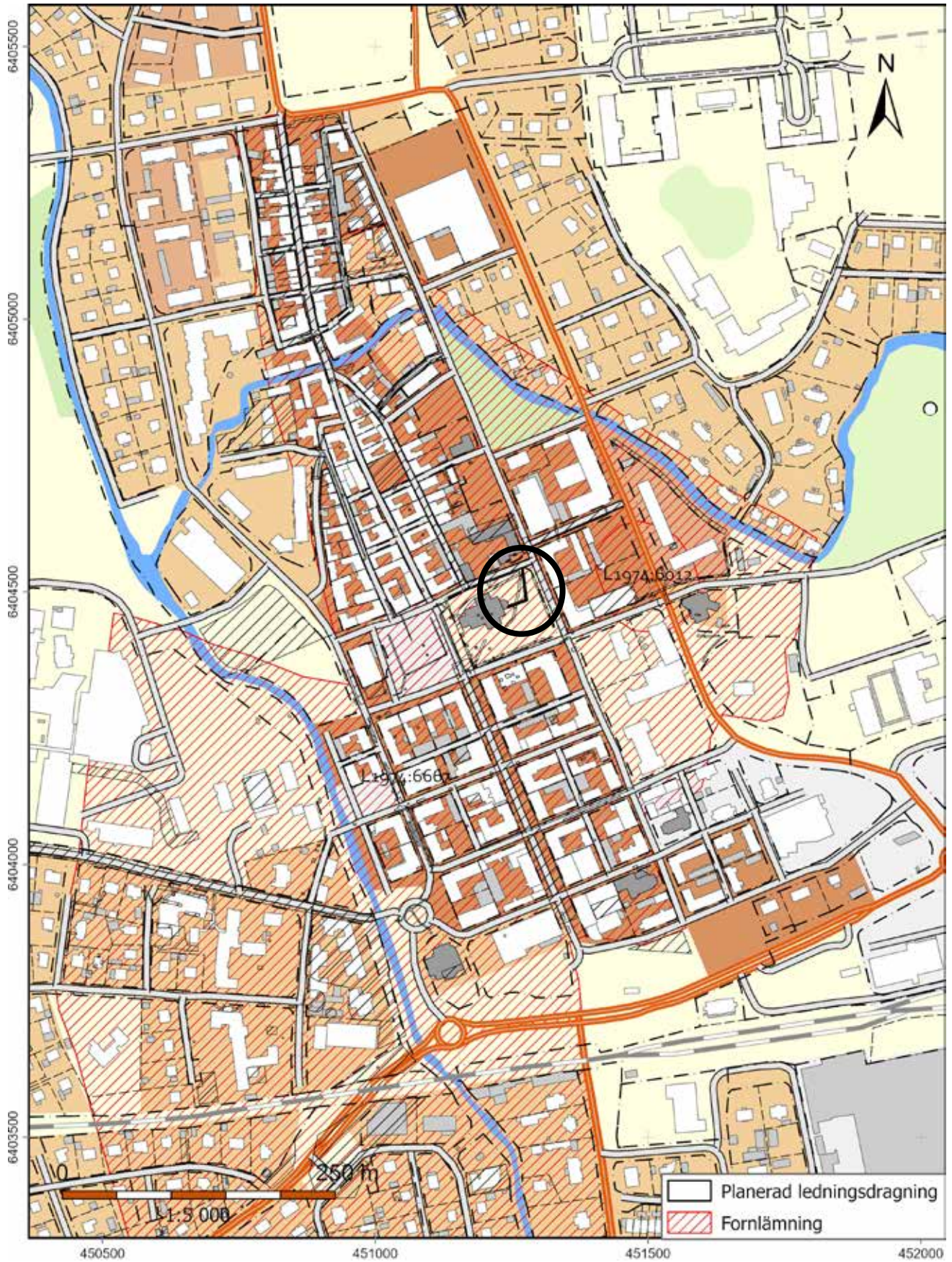
En arkeologisk undersökning (UN) utförs med anledning av att en fornlämning behöver tas bort. Syftet med en arkeologisk undersökning är att dokumentera en fornlämning, ta till vara fornynd, rapportera och förmedla resultaten för att skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Dokumentationsmaterialet och fynden ska bevaras för framtiden samt tolkas vetenskapligt och infogas i ett kulturhistoriskt sammanhang. Undersökningen innebär att hela eller delar av fornlämningen slutgiltigt tas bort. Efter att fornlämningen tagits bort är marken fri att exploatera ur fornlämningssynpunkt.

Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida.

Sammanfattning

Vid schaktningsövervakning vid Eksjö kyrka påträffades rester av den gamla bogårdsmuren på kyrkans östra sida. Muren finns 0,5 meter under mark cirka 6,5–7,5 meter öster om kyrkans absid. Muren finns belagd i äldre kartmaterial från 1600-talets slut och framåt. Jordlagren på båda sidor av muren bestod av blandade, omrörda massor – allt från matjord och brand- och rivningslager till rent grus och sand. Inga orörda gravar påträffades.

Figur 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Undersökningsområdet vid kyrkan markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

Med anledning av ledningsdragning vid Eksjö kyrka har Jönköpings läns museum genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning under två dagar i oktober 2024. En ny avloppsledning skulle dras från kyrkans absid till kyrkparkens nordöstra hörn. Schaktlängden beräknades till cirka 25 meter.

Uppdragsgivare var Eksjö Energi och fält- och rapportansvarig var Ann-Marie Nordman, arkeolog vid Jönköpings läns museum.

Målsättning och metod

Uppdragets målsättning var att dokumentera eventuella framkomna fornlämningar inom planområdet. Möjligheten att påträffa begravningar från medeltiden och tidigmodern tid var stor.

Arbetet genomfördes som schaktningsövervakning där arkeologerna vid behov granskade framtagna lager med gotlandshacka och skärslev. Metalldetektor användes kontinuerligt. Inmätningarna gjordes med nätverks-RTK.

Om Eksjö kyrka

Eksjö kyrka har medeltida ursprung med en träkyrka från 1200-talet. Denna ersattes med en stenkyrka på 1500-talet. Under 1500- och 1600-talet byggdes kyrkan till och om vid flertalet tillfällen. År 1887 revs hela kyrkan förutom tornet från 1784, och en helt ny och större kyrka byggdes istället. Den nya kyrkan byggdes ut åt öster med minst 12 meter med kor och absid.

Tidigare observationer och undersökningar

Ett antal observationer som berör kyrkans och kyrkogårdens äldre historia finns i läns museets arkiv (Jlm arkiv).

1887: 300 gravkistor avlägsnades från kyrkan i samband med nybyggnation. Dessa lades i jorden utanför kyrkan, dock oklart var. Vid samma tillfälle påträffades en runsten som ingått i den äldre kyrkan. Stenen står numera utanför kyrkan (L1974:6311)

1911: Grävning för värmeledning inne i kyrkan. Skelett påträffades (oklart vad som hände med det/de).

1942: Grävning för vedförråd i norra korsarmen. 34 kistor påträffades. Dessa återbegravdes i den nordöstra delen av nya kyrkogården.

1947: Grävning för källare under kyrkan. Myntfynd av 8 kopparmynt från 1630–1670-tal.

1962: Schaktningsarbeten inne i kyrkan. 9 gravstenar påträffades.

1978: Ledningsdragning av el väster om tornet. Rester av bogårdsmur, 1,7 m bred och 1,1 m hög dokumenterades. Ben framkom men oklart om de var från människa.

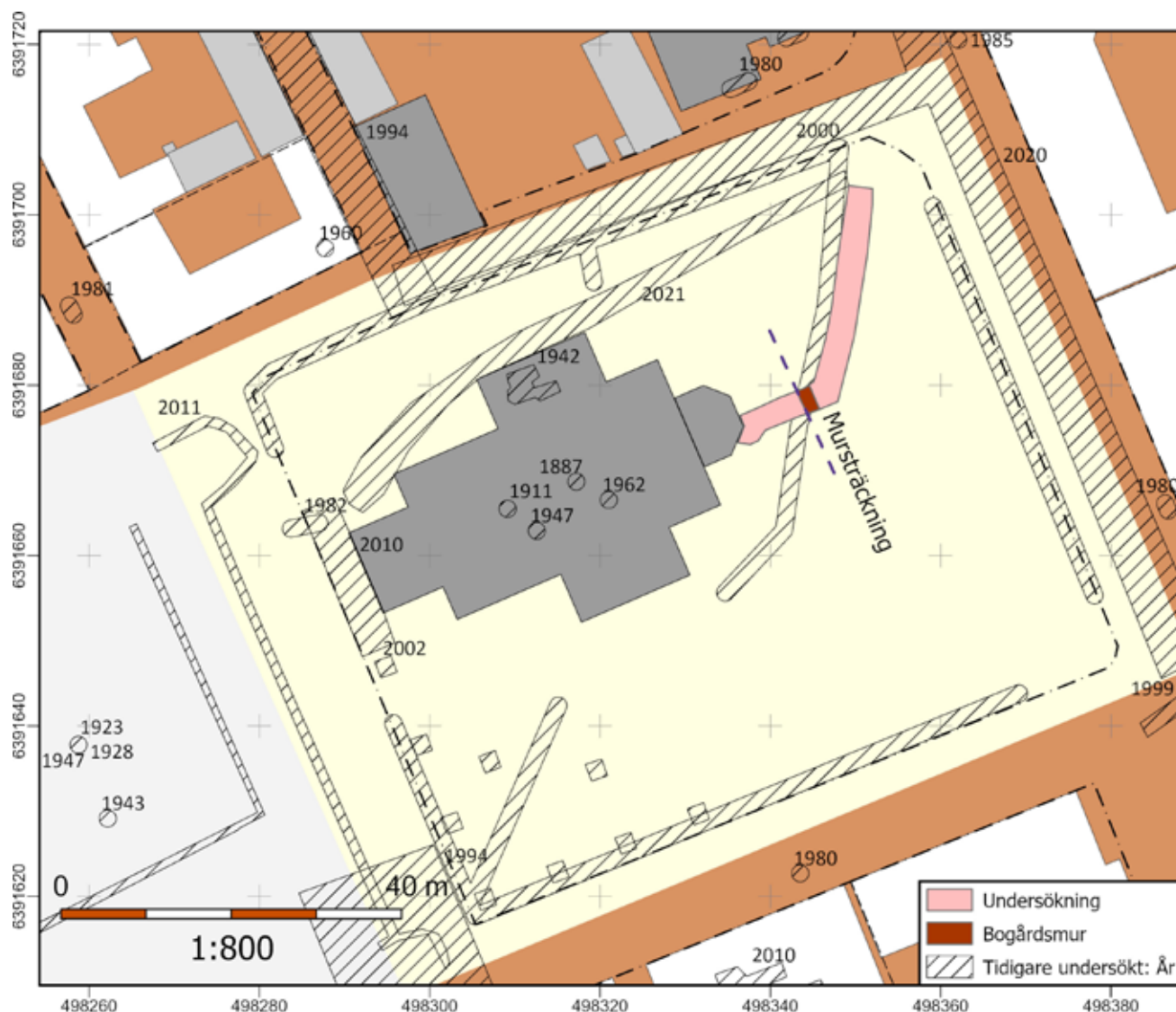
2000: Grävning för elkabel runt kyrkan för ny belysning. Kablarna lades på 0,5 meters djup och inget av intresse framkom. Endast omrörda massor konstaterades.

2002: Schaktningsövervakning av nio planteringsgropar i kyrkparkens sydvästra hörn. Bland annat brand- och rivningslager efter 1856 års stadsbrand. I groparna närmast kyrkan framkom byggnadslager med bruk, tegelkross och lera. Lagret tolkades härröra från 1887–89 års nybyggnad. I de flesta gropar påträffades även människoben i omrörda lager.

2010: Schaktövervakning strax utanför västgavel. Grunden för bogårdsmur framkom.

2021: Avlopp och fiberkabel norr om kyrkan. Rester av bogårdsmur dokumenterades. Människoben i omrörda massor framkom.

Figur 2. Resultat av undersökning. Schakt och bogårdsmur markerade. Äldre iakttagelser och arkeologiska observationer snedskrafferade. Skala 1:800.

Resultat av schaktningsövervakning

Schaktet grävdes från absidens sydöstra hörn till kyrkoparkens nordöstra hörn. Schaktlängden var 25 meter och bredden varierade från 1 meter i botten av schaktet till drygt 3 meter i marknivå. Närmast kyrkan var lagren kraftigt omrörda på grund av äldre avloppsledning som låg på 1,5 meters djup (nord-syd). I fyllnadsmassorna framkom människoben, tegelfragment, naturstenar med spår av bruk och puts. Även enstaka fragment av rödgodskärl och glas både från fönster och flaska/skål förekom.

Cirka 3 meter öster om absiden framkom ett område med stora mängder byggstenar som bar spår av både bruk och puts. Runt stenarna fanns även mängder av taktegel, koppar- och järnplåt samt spik och järnbeslag. Stenarna och rivningsmassorna tolkades som rester från rivningen 1887–89. Ytterligare 3–4 meter längre åt öst framkom på 0,5 meters djup en 1,5–1,6 meter bred stenmur som löpte i nordsydlig riktning tvärs igenom schaktet. Muren var kallmurad av 0,2–0,7 meter stora naturstenar och den bevarade höjden var cirka 1 meter. Muren har tolkats som den bogårdsmur som finns belagd på stadskartor från slutet av 1600-talet och framåt (se Figur 3). Muren vilar på ett matjordlager av okänd tjocklek som bland annat innehåller murbruk och enstaka människoben på murens västra sida. Endast ett par ben iaktogs öster om denna mur. Vidare österut bestod lagren av påförda fyllnadsmassor av matjord, rivningsmassor, brandlagerrester (troligtvis efter stadsbranden 1856) samt sand och grus. Muren har registrerats i Fornsök, L2024:6496.

Topografin utanför kyrkans östra del har sannolikt ändrats inför nybyggnationen 1887–89. En tydlig halvrund platå sträcker sig 12–15 meter öster om koret och absiden. Den ursprungliga marknivån här har legat betydligt lägre. Dessvärre kan vi inte säga på vilken nivå då vi inte kunde konstatera säkert steril nivå någonstans i schaktets sträckning trots att den grävdes till 1,6–1,9 meters djup.

Fynd

Fynden bestod av människoben, tegelfragment, taktegel, järnskrot, spik, enstaka fragment av glas, rödgoods, fajans och porslin. Inga fynd tillvaratogs då de låg i omrörda lager. Vid detektorsökning påträffades inga fynd av intresse.

Utvärdering av undersökningsplanen

Jönköpings läns museum anser att måluppfyllelse i relation till undersökningsplan har uppnåtts.

Figur 3. Utdrag ur Dukers karta över Eksjö 1699. Kyrkan är mindre än idag och kyrkogårdens östra begränsning (bogårdsmur) ligger nära den tidigare fasaden. Ej i skala.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-5331-2024
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2024-08-23
 Jönköpings läns museums dnr: 2024-228
 Uppdragsgivare: Eksjö Energi
 Rapportansvarig: Ann-Marie Nordman
 Rapportgranskning: Mikael Nordström
 Fältansvarig: Ann-Marie Nordman
 Fältpersonal: Anna Ödeén
 Fältarbetstid: 2024-10-01–2024-10-02
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Eksjö kommun
 Socken: Eksjö socken
 Församling Eksjö
 Fastighetsbeteckning: Kyrkan 1
 Koordinater: N6391682, E498344
 Koordinatsystem: Sweref 99 TM
 Höjdsystem: RH 2000
 Undersökningsyta: 112 m²Fornlämningsnummer:
 L1974:6667
 Fornlämningstyp: stadslager
 Tidsperiod: medeltid och tidigmodern tid
 Tidigare undersökningar: Dnr 419/2002, 279/2010,
 239/2020, 352/2020

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Eksjö kyrka

Riksantikvarieämbetet, Stockholm (RAÄ)

Kulturmiljöregistret, Fornsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Kartmaterial

Lantmäteriet. ArkivSök (<https://etjanster.lantmateriet.se/>):

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA):

Eksjö stad, akt E29-1:6. Geometrisk avmätning 1699 av Jonas Petersson Duker

Eksjö stad, akt E29-1:15. Mätning av stadens tomter och kvarter 1798 av Anders Chytrens

Tryckta källor och litteratur

Nordman, A-M. 2006. *Eksjö kyrkopark - antikvarisk schaktkontroll i samband med nyplantering av träd inom fornlämning 134. Eksjö stad och socken, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2006:04. Jönköping.

Nordström, S. 2010. *Stenfundament till Eksjö kyrktorn. Arkeologisk förundersökning inom RAÄ nr 134 Eksjö stad, utanför Eksjö kyrka, Eksjö socken och kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2010:49. Jönköping.

- 2020. *Norra Kyrkogatan i Eksjö. Arkeologisk förundersökning av L1974:6667 Eksjö stad inför omgestaltning av Norra Kyrkogatan och Österlånggatan i Eksjö socken och kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2020:34. Jönköping.

- 2021. *VA-schakt vid Eksjö kyrka. Arkeologisk förundersökning inom del av L1974:6667 Eksjö stadslager inför VA-ledning vid Eksjö kyrka, Eksjö stad i Eksjö kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2021:03. Jönköping.

Varenius, L. 1984. *Eksjö. Medeltidsstaden 65*. Stockholm

ANTIKVARISK BEDÖMNING / KOMMENTAR

Antikvarisk bedömning görs utifrån Riksantikvarieämbetets praxis för tillämpning av kulturmiljölagen (KML). Lämningsstyperna och deras bedömning redovisas i den så kallade *Lämningsstyplistan* som är upprättad och ajourhållen av Riksantikvarieämbetet. Länsstyrelsen gör den slutliga bedömningen inom ett uppdrag.

Fornlämning

Fornlämning är en lämning som är skyddad enligt kulturmiljölagen. För att kunna bedömas som fornlämning måste den vara äldre än 1850. Tre kriterier måste också vara uppfyllda; det ska vara en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Övrig kulturhistorisk lämning

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Möjlig fornlämning

Möjlig fornlämning anges för lämningar som kräver vidare utredning för att den antikvariska bedömningen ska kunna fastställas. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte kunnat fastställa lämningens utbredning.

Ingen antikvarisk bedömning

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller helt förstörda. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

Ej fastställd

Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser till exempel boplatsslägen där en arkeologisk utredning steg 2 krävs för att eventuellt kunna finna spår som inte är synliga ovan mark.

Vid schaktningsövervakning vid Eksjö kyrka påträffades rester av den gamla bogårdsmuren på kyrkans östra sida. Muren finns 0,5 meter under mark cirka 6,5–7,5 meter öster om kyrkans absid. Muren finns belagd i äldre kartmaterial från 1600-talets slut och framåt. Jordlagren på båda sidor av muren bestod av blandade, omrörda massor – allt från matjord och brand- och rivningslager till rent grus och sand. Inga orörda gravar påträffades.

